

ő könyveikben. Ezeknek nagyon kapóra jött János király családjának származáshelye: *Zapolya*, mert kész Agrippa Nerva alakú latin szónak vették és latinosan ejtegették. Azok tehát, a kik a XVI. századbéli, latinul író magyar történetírókat vakon követték, János királyt *Zápolya*-nak írták.

De a kik olvasták János királynak vagy atyjának, Istvánnak, a nádornak okleveleit, azok tudták, hogy ők magukat „*de Zapolya*”-nak írták s így a *Zapolya* szó nem vezetéknevük, hanem származáshelyük volt. Ennélfogva, ha a „*de Zapolya*” nevet magyarra áttenni akarták, *Zapolyay*-nak kellett azt írniok.

Azonban a valódi vezetéknev megtalálásában nagy akadály volt *Heltai Gáspár*, mert ő 1575-ben megjelent krónikájában *Szapolyai*-nak írta János király családi nevét. Őt azután követték *Valkai*, *Görccsöni* versszerzők és számosan, a kik *Heltai* művét olvasták.

Heltai azonban értett a szentíráshoz meg a mesékhez, de nem értett egy szikrát sem a szláv nyelvhez. Ő csak azt látta, tudta, hogy a *Zapolya* szó elején álló *z* betű a régi magyar nyelvben *sz* hangot is jelöl, tehát *Szapolyai*-nak fordította le a „*de Zapolya*” latinus vezetéknevet.

Azonban a *Zapolya*, mint már réges régen észrevették, tiszta szláv szó s annyit tesz, mint „mezők mögé (épített falu vagy ház)”. Nyilvánvaló ez abból is, hogy ott állott és részben áll most is e község Pozsega vármegyében, Új-Gradiskától keletre a hegyek alján. Mármost a *Záblát*, *Zágráb*, *Zákosztolán*, *Zámosztja*, *Závada* stb. magyar ajkakon is annyszor előforduló helynevekből bizonyos, hogy a magyar a szláv „*za*” előjáróban hangzó *z* hangot szintén *z*-nek vette át s nem változtatta (nem is volt rá se oka, se szüksége) *sz*-re.

Tehát nem *Szapolyai*, hanem *Zapolyai* a János király családi nevének helyes kiejtése.

Tuduunk erre teljesen hiteles tanút idézni, még János király életéből. 1529. jan. 29-én írja *Báthory István* nádor kanczelláriája Budáról Ferdinánd királynak: „*Ioannes Zapolyay* parat ire obviam Cesari Turcarum” (Egyháztörténeti Emlékek a hitújítás korából. I. 472.). Már pedig 1529-ben Budán csak tudták, mi volt János király családi neve.

Csak az lehetne még kétséges, *Zapolyay*-nak ejtsük-e e nevet vagy *Zapolyai*-nak?

Ha a hasonló helynevekből képzett szláv *Záborszky*, *Zábráczy*, *Závodszy* családneveket nézzük, a *Zapolyay* kiejtésre kellene szavaznunk.

De ismerek *Zahoray*, *Zahonyay*, *Zatureczky* családokat is, még pedig olyanokat, a kik színmagyarok közt laknak. Úgy látom tehát, hogy a négytagú családnevekben már röviden ejti ki a magyar a *za* szótagot s így a *Zapolyay* kiejtés az igazi magyaros.

DR. KARÁCSONYI JÁNOS.

Hogyan ejtsük ki a „*Czech-codex*” nevet? Törökverő Kinizsi Pál feleségének, Benigna asszonynak két imádságos könyve maradt reánk. Az egyiket még Kinizsi életében, tehát 1494 előtt írták s most a keszthelyi Festetics-könyvtár ékessége. A másikat Frater M., a nagyvázsonyi pálos-kolostor szerzetese 1513-ban írta ugyan-csak „*Nadfaagos Benyigna* azzonnak. Nyhay kenefy paal thaarfanak. Ez idők jártával az érsekújvári Ferencz-rendi kolostor könyvtárába

került; itt lappangott sokáig s itt fedezte föl CZECH JÁNOS, Győr városának polgármestere s a M. Tud. Társaságnak rendes tagja 1833-ban. „Most már — írja TOLDY 1854-ben — az Akadémia végzéséből fölfedezője nevét viseli s az érsekújvári hazafi lelkű szerzetes atyák jóvoltából, az Érsekújvári codexsel együtt az Akadémia könyvtárának különös díszét teszi.“*

Ezeket előre bocsátva, ismétlem a czimül írt kérdést s igyekezem reá megfelelni. Teszem ezt pedig azért, mert a Nyelvőr legutóbbi számában (45 : 424) a szerkesztőnek H. C. úrhoz küldött izenete így szól:

„A Czech-kódex nevét többnyire *Cech*-nek ejtik, mintha a német *Zech* (oéh) szóval volna azonos. De sokkal valószínűbb, hogy kegyednek van igaza, hogy t. i. az a családnev tkp *Csech* vagyis ‚cseh‘ volt, a *cz* csak régi írásmód es helyett.“

Nos hát én is azok közé tartozom, a kik a *Czech* nevet úgy ejtik, a hogyan az irya van. Nem szeretném, ha Simonyi Zs. tanár úrnak tévedése az ő tanítványait s mostani hallgatóit, a majdani magyar nyelvészeket is tévútra vezetné.

CZECH JÁNOS életéről tudtommal legrészletesebb adatokat TOLDY FERENCZ közölt a M. Tud. Akadémia 1854. november 27-iki ülésén tartott s főntebb már idézett emlékbeszédében.

Toldy itt (301. l.) ezt írja: „Czech János, fia egy Linczből Győrré szakadt becsületes ausztriai polgárnak, ugyan Győrött, junius' 20. 1798-ban született.“ (Toldy után Szinyeyinél 2 : 475. is így.)

Ha már most hitelt adhatunk Toldynak, akkor nemcsak hogy nem „sokkal valószínűbb“, hanem egy cseppet sem valószínű, hogy a XVIII. sz. második felében Linzből hozzánk szakadt becsületes ausztriai polgárt *Cseh*-nek hívták volna és hogy ő a nevet egy akkor már rég kihalt magyar helyesírás szerint akarta vagy merete volna írni. De lehet — s talán H. C. és S. Zs. is úgy gondolkozott — hogy Toldy tévedett, vagy hogy Győrből hamis adatokat küldtek neki. Járjunk utána.

Írtam ZOLTVÁNY IRÉN pannonhalmi főiskolai igazgató úrnak, kinek magyar nyelvi és irodalmi dolgokban adott fölvilágosításaiért már is sok köszönettel tartoztam, értesítene, hogy a győriek hogyan ejtették és ejtik ma egykori polgármesterük, utóbb főbírájuk s országgyűlési követük nevét. Mult hó 13-ikán írt szíves válaszában több teljesen megbízható nyilatkozatot közölt velem:

1. NÉMETH MIKLÓS győrmegyei alispán még szolgabíró korában ismert Győrött egy idősebb nőt, a ki saját mondása szerint Czech Jánosnak közeli rokona volt s a kit városszerte csak „Cex-nenné“-nek (= néni) neveztek.

2. NÉMETH AMBRUS, győri benzés tanár, historikus (l. Szinyei, 9 : 905) nyilatkozata szerint, „Czech János nevét, ha Győrött szóba kerül, úgy ejtik manapság is mindig, a hogyan irva van“.

3. ZOLTVÁNY igazgató úr ezeken kívül Győrött még sokaktól tudakozódott. Mindannyian úgy nyilatkoztak, hogy „a *cs*-vel való ejtés *mesebeszéd*“.

Már e három teljesen megbízható nyilatkozatból is világosan kitűnik, hogy Toldy nem kaphatott hamis adatokat Győrből. Még nagyobb bizonyosság okaért megkértem a győri ágostai hitvallású

* Magyar Académiai Értesítő. XIV. 303. Megjelent 1854-ben.

evang. egyház lelkészi hivatalát, küldené meg a M. Tud. Akadémia kéziratárának Czech János kereszttelőlevelét. Meg is küldötte. Előtttem fekszik a Győrben 1916 december 12-ikén 1264. szám alatt kelt anyakönyvi kivonat. Erről írom le a következőket:

„Eve és napja a születésnek: 1798 június 20.; a kereszttelésnek 1798 június 21.; a megkereszteltnek neve: Joannes; Szülék neve: Georgio Zech, Magdalena Schwendner; keresztyák s anyák neve: Susanna Puder Conj. Jo. Melchior Zech.“

Végezetül arra kérem t. olvasóinkat, hogy mindezekből vonják le már most ők maguk a tanulságokat. SZILY KÁLMÁN.

Rimay kiadott levelei szövegének megbízhatósága. IPOLYI ARNOLD adta ki *Rimay János államiratait és levelezését* 1887-ben. E műnek egyik ismertetője (Száz. XXI. 651) megrója e kiadást a miatt, hogy nincs jó tárgymutatoja; arról nem szól, hogy vajjon a szövegek híven vannak-e kiadva.

A M. Tud. Akadémia kéziratárában a „Történelem. 2-r. 192. sz.“ jelzetű Ráth-gyűjteményben megvan Rimay Jánosnak 1606 decz. 31-én Illésházy Istvánhoz intézett levele betű-szerinti másolatban. Ezt próbaképen összehasonlítottam az Ipolyi-féle kiadás kiejtés-szerinti szövegével (152. l.) s úgy látom, Ipolyi nem egy helyen tévedett.

Két főbb hibát hadd írjak ide.

1.

Ipolyi-kiadás.

Igen vizáltató és egyenetlen elmével bírnak ide az emberek, kik egyebet *házo*mlásnál és az *házo*mlásból romlásnál nem kezdenek kihozni

Ráth-másolat.

Ighen vizáltatoo es egienetlen elmével byrnak ide az emberek, kik egiebet *haso*mlásnál es az *haso*mlasbol romlasnál nem kezdenek kihozny

Nyilvánvaló, hogy itt hasonlásról (dissensio) van szó, nem házo mlásról. A *haso*nlás-t mondták régen *haso*mlás-nak is: „Az egnek nem igen *haso*mlatlansagat hozza magaual, meli inkább tiszta ódõre tér“. NySz.

2.

Ipolyi-kiadás.

a mely naptól fogván az szivének palpitatiója csak *bágyasztón bágyasztotta*

Nem a *bágyasztó* igenév -n ragos alakja van ott a levélben, hanem: „*bágyasztón bágyaszt*“, oly kifejezés, mint ezek: „*futton-fut*“, „*jöttön-jó*“, „*nézten-néz*“ stb.

Egy levelet vizsgáltam csak meg, de ex una disce omnes. Óvatosan bánjanak nyelvészeink az ilyen kiadással.

Ráth-másolat.

a melli naptol foguan az sziuének palpitaioia chak *badgazton badgiaztotta*

MÉSZÖLY GEDEON.

Ornamens. Újabban többször találkozunk műtörténészek műveiben ezzel a korcsalakkal meg társával a *postamentum* az egyedül helyes *ornamentum*, *postamentum* helyett (ha már nem akarunk *díszítést* meg *talapzatot* mondani). Világos, hogy e képzések az ilyféle participiális alakok hatása alatt keletkeztek, mint *assistens*, *dirigens*,